

Jurčičeva številka.

SLOVAN

mesečnik za književnost,
• umetnost in prosveto •

IX. - 1911. - 10.

VSEBINA.

Anton Koder: Josip Jurčič	291	Vamberger Mijo: „ To je Jurčič moji duši “	303
Ivan Lah: V kraljestvu desetega brata	296	Vamberger Mijo: „ Resnobni, trdi in samozavestni rimski senator “	304
Jos. Premk: Josipu Jurčiču	299	M. Pleteršnik: Jurčič in Davorin Trstenjak	304
Dr. Pavel Turner: Jurčičeva osno- va za roman iz srbsko-turške vojske	299	Fr. Gerbič: Moji spomini na Jos. Jurčiča	307
Ivo Grohovac-Riječanin: Narod- ni motivi u Jurčičevim djelima	300	Dr. Jos. Vošnjak: Še nekaj spo- minov na J. Jurčiča	309
Sambom: Na Jurčičevem grobu .	303	Dr. Fr. Ilešič: Jurčič v Sisku . .	313

NASE SLIKE.

Slike te številke se nanašajo vse na Jurčiča in njegova dela: **Josip Jurčič** (Portret. Str. 289). — Na Jurčičev roman „Ivan Erazem Tattenbach“, ki nam pripoveduje o zaroti hrvatskega bana Petra Zrinskega, njegovega svaka Frana Krste Frankopana, ogrskega velikaša Nadaždija in štajerskega plemenitaša Tattenbacha in dr., se nanašajo slike: **Grof Peter Zrinski** (Umetniška priloga), usmrčen 30. aprila 1671 v Dunajskem Novem Mestu. — **Grad Ozalj ob Kolpi**, nekdanja lastnina Zrinskih (Str. 305). — **Peter Zrinski, Krsto Frankopan, Nadaždi in Tattenbach**, str. 317. — Na Jurčičev spis „Juri Kobila“ se nanaša slika: **Pobotnica Jurija Juričiča**, protestantskega predikanta na Kranjskem za Trubarja, Hrvata rodom, ki se mu je nadelo ime „Juri Kobila“.

JURČIČEVA ŠTEVILKA.

Več manjših člankov, ki smo jih prejeli za Jurčičevo številko, smo radi pomanjkanja prostora morali odložiti.

Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača!

Naročnina „Slovana“ znaša na leto 12 K, na pol leta 6 K, na četrt leta 3 K. Posamezni zvezki po 1 K 20 h. Dijakom je naročnina znižana 10 K letno. Za Nemčijo 13 K 50 h, za druge države 15 K. — **Cena inseratom:** Dvostopna petit-vrsta 30 h za enkratni natis; za večkrat po dogovoru. u

Monasterij Serticzensis fundationem 1627. factam, C
arolus Xrmius ratificat 1640. 19 Junij, Eidemq; forum Ed
Vicium imperpetuat 1646.

BTz

JOSIP JURČIČ.

OB TRIDESETLETNICI NJEGOVE SMRTI.

Ad utrosque casus aptus erat:
bonorum rector et malorum victor,
Seneca.

Pred menoj leže Jurčičevi raztreseni listi. Razprostrl sem jih po mizi. Uredil sem jih po času, kakor mi jih je pisal moj nepozabni prijatelj.

Tako razpostavljajo otroci svete podobice, kadar praznujejo praznik v svojih igrah; mnogo sličic imajo na razpolago. Postavijo si iz njih

JOSIP JURČIČ.

oltar. In na najčastnejši prostor na oltarju obesijo podobo, ki jim je najbolj v čisljih. V zlatih barvah se leskeče ta sličica. Okoli nje se vrste ostale v raznih barvah. Iz davne dobe so. Na nekaterih se leskečejo zlati napisi. Svete pesmice, pobožne molitve so tiskane na zadnji strani. Tudi kak pripis, napisan z okorno roko, jih kiti.

Tem podobicam iz otroških let so slični moji listi, ki jih urejum ob tridesetletnici Jurčičeve smrti. Precejšnja kopica je teh listov. Lahko bi

se sestavil iz njih spominski oltar davne dobe. Najbolj častno mesto na tem oltarju bi določil Jurčičevim listom. Za okit na desni in levi in v znožju bi razstavil pradruga mi pisma prijateljev po peresu iz dobe pred tridesetimi leti. Dolga vrsta je teh mož. Visok je sklad teh pisem. Najstarejši list je iz l. 1869. Pisal mi ga je Andrej Praprotnik, urednik „Učiteljskega Tovariša“, zahvaljujoč se mi za sonet: „Domovini“, ki sem ga spesnil kot sedemnajstleten gimnazijalec. Drugi list je iz roke A. Janežiča. Belega srebra je vreden. Poln milobe, poln izpodbujajočih nasvetov je. Takih mož pogreša danes mladina.

Znameniti so za našo književno zgodovino listi Davorina Trstenjaka. Pisani so ob rojstvu leposlovnega lista: „Zora“. Še danes občudujem navdušenje takrat že osivelega moža za našo mlado literaturo. Ponosen sem na čast, da je zaupal tedaj najstarejši naš literarni bojevnik mladeniču razmerje, ki je zavladovalo v oni dobi med starimi in mladimi pisatelji. Tedaj sem se prvič prepričal, da tudi na slovstvenem polju ni vse zlato, kar se sveti. Poizkusil bodem o priliki naslikati „Trstenjakovo dobo“ na podlagi njegovih pisem in pa pisem profesorja dr. Kreka. Če zadenem pri tem ob Ahilovo peto katerega izmed naših „mož“, ne bode moja krivda. Nekaj drobnih pisem me spominja tudi našega prvoboritelja dr. Razlaga. Bil je zlata duša. Sredi ostrih političnih bojov in svojega visokega socialnega stališča se ni sramoval stikov z mladimi idealisti. Povabil me je na pomoč pri izdaji svoje „Pesmarice“, najboljše zbirke naših pesmi, ki jih pozna naš narod in jih tudi prepeva; ondi je uvrščeno večje število mojih drobnih pesmi — brez imena.

Upam, da se mi odpuste ti podatki iz dobe pred štiridesetimi leti. Pomenljivi so že zato, ker pojasnjujejo, kako se mi je mladeniču posrečilo, priti v Jurčičevo družbo.

Jurčiču niso podarile rojenice prikupljive zunanosti. Bil je molčeč, ponosen, razburljiv. Prijatelj in znancev ni iskal. Redkemu se je posrečilo, priti z njim v ožjo dotiko. Tedanji „nadepolni“ mladini smo ga čislali kakor polboga. — Gledali smo izdalja za njim. V obližju smo se mu umikali.

Jaz sem bil izmed pogumnejših občudovalcev. Poslal sem mu — „horribile dictu“ — kot golobrad abiturijent političen članek za „Slovenski Narod“, ki do danes ni zagledal belega dne. Ravno zaraditega je bil članek odločen za me. Razžaljen sem bil v svoji pisateljski domišljavosti. Saj sem pisal proste domače šolske naloge tako „imenitno“, da me je naš strankarski profesor slovenščine obdolžil plagijatstva. Tudi urednik „Učiteljskega Tovariša“ je obelodanil moj navdušeni sonet „Domovini“ in „Pytija“ vseh mladih „nadepolnih“, profesor Janežič mi je prorokoval „lepo bodočnost“ zaradi nekaj izkaženih pesmic, ki so se tiskale, če se ne motim, v „Celovškem Vestniku“.

„Samo ta ponosni Jurčič me žali. Ne pripozna mi slave v uvodniku prvega slovenskega dnevnika. Niti ne odpiše mi, niti ne zahvali se za mojo ponujeno mu pomoč. Tako sem premišljeval. Koval sem junaške naklepe, kako bi ga „zdelal“, če bi bil jaz urednik kakega znamenitega slovenskega lista in on „domišljavi“ politični člankar. Iskal sem priliko, da mu povem v „brk“ (včasih smo dejali: v „zobe“), kako krivico mi je storil, kako me je žalil, kako nadepolno moč odteguje naši ubogi domovini. Zasedil sem, da zahaja vsak večer na polič vina v nekdanjo Tavčarjevo restavracijo, sedanjo kavarno „Evropo“.

Ugajala mi je ta poizvedba. Le gostilna mi ni bila po godu. Ko bi bilo pri nekdanjem „Šikcu“, pri „Figabirtu“ ali vsaj v Čitalnici, kjer smo se shajali višjegimnazijci v veseli „coroni“! Prisedel bi meni nič tebi nič k Jurčičevi mizi. Le malo bi pozdravil, poklical bi pijače in javno bi zahteval od Jurčiča pojasnil, kaj namerava z mojim „navdušenim“ člankom.

Pred Tavčarjevo restavracijo pa sem imel nenavadno spoštovanje. Prekrasno je bila opravljena. Marmornati stebri so nosili kakor v cerkvi pozlačeni strop. Nebrojne luči so jo razsvetljevale — redkim gostom. Pivci so govorili tiho, boječe, oblačili so se v nedeljske suknje. Natakariji so v frakih stregli, hodili so po prstih. In v taki družbi je sedel Jurčič zvečer. Zrl je molče v poln kozarec, sem in tja zamahnil z roko po zraku, udaril s pestjo ob mizo. Tudi zaklel je pri požirku vina. Potem je molčal dalje.

Kako naj se maščujem v taki tihi družini, kako naj kličem na odgovor moža, ki udari ob mizo, če mu ne ugaja pogovor?

To svoje gorje sem zaupal — tedanjemu avskultantu dr. Škoficu. Bila sva si dobra prijatelj. Tudi on se je navduševal za uvodne članke v „Slovenskem Narodu“. Obljubil mi je pomoč.

„Uvedem te prvi dan bodočega meseca v Jurčičevo družbo,“ me je tolažil. Pristavil je: „Veš, jaz zahajam tja prva dva dneva v mesecu. Prvega dobim trideset krajcarjev mesečne plače recte: pisarniškega pavšala za peresa kot c. kr. avskultant pri krvavi sodniji. To mi zadostuje za ves mesec.“ Prišel je prvi dan novega meseca. Povedel naju je v Jurčičevo družbo k belo pogrnjeni mizi tedaj najlepše ljubljanske gostilne pri „Evropi“. Pokojni Jurčič je sedel molče pred svojo kupico. Glavo je imel oprto na desni dlani. Bil je videzno slabe volje. Oporekal ni širokobesednemu gostu poleg sebe. Suhi, tanki, visokorastli govornik z dolgimi, črnimi lasmi in samozavestnih vojaških kretenj je bil slikar Wolf. Govoril je s svojim tovarišem, odvetniškim kandidatom, o cerkvenem slikarstvu. Jurčič se ni vmešaval v njun razgovor. Zaraditega je imel časa dovolj za nova gosta.

„Vi ste torej tisti člankar, ki sili v našo nesrečno politiko,“ mi je dejal, ko me je predstavil prijatelj dr. Škofic. Potem mi je ponudil stol poleg sebe, kar ni bila sicer njegova navada. Postala sva si znanca. Razgovor in vino je razvezalo Jurčiču jezik, meni pa ogrelo srce za moža, ki sem ga že dolgo cenil. „Pustite politiko!“ mi je govoril Jurčič. „Premladi ste. Ko boste imeli toliko izkušenj kakor jaz, me boste ubogali. Danes me obsojate.“ Tako mi je trdil Jurčič. Trčila sva s kupama, najino znanstvo se je bližalo prijateljstvu. Mnogo sva govorila potem že prvi večer najinega znanstva. Rušila se je trda skorja Jurčičeve zunanosti. Duhovite, lepe oči so mu zažarele sem in tja v čudovitem ognju, lici sta mu zardeli, njegova govorica se je potapljala bolj in bolj v zategnjeno šmarijsko narečje. Takov je bil naš Jurčič, kadar ga je ogrel govor, kadar se je namreč oprostil etikete — v družbi. Pozna noč je bila, ko smo se razšli. Pri slovesu mi je naznanil Jurčič, da namerava izdati „Prešernov Album“. „Že dolgo nosim to misel v glavi,“ mi je trdil. „Politika mi veže razum in roke. Celo pisati se odvadim, če se ne vrnem, vsaj mimo grede, na slovstveno polje. Tudi od vas pričakujem, da postanete sotrudnik pri Albumu.“ S temi besedami sva se poslovila.

Nikdar ne pozabim onega večera. Prvič sem pogledal v duševno življenje slovenskega pisa-

telja-ljubljenca slovenske mladine. Videl sem, da ni vse zlato, kar se sveti, da je politika črna mačeha leposlovcu, da je kruh na političnem polju trd, da odtehta en zlat klas na leposlovnem polju celo setev politiške ljuljke.

Isto noč se mi je sanjalo, da sem postal znamenit slovenski beletrist, da se blešči v Prešernovem Albumu moje ime poleg Jurčičevega. Kako krasne sanje! Ko sem se zbudil, sem sanjal dalje, s kakim člankom o Prešernu naj se ovekovečim. Vstal sem z dnem in pričel imeniten „essai“: „Prešeren in naše narodne pesmi“. Poklonil sem ta svoj prvi prozajiški spis nekaj večerov pozneje Jurčiču. Trčila sva s kupama. Vedela nisva, da pije ob sedmini „Prešernovega Albuma“, ki je umrl na „politiškem“ jarmu Jurčičevem brez testamenta.

Pogreb „Prešernovega Albuma“ ni razdril najinega prijateljstva. Politične razmere našega naroda so se poostriale. Zavel je Auerspergov in Vesteneckov sever po Ljubljani in po vsej Sloveniji. Politika je bila na dnevnem redu. Jurčič je pisal nešteto člankov za državnega pravdnika Molčič, ozlovoljen, utrujen je sedel zvečer v naši družbi. Izgubljal je pot na leposlovno polje, zagrenelo mu je delo. Skupno delo na književnem polju se je razcepilo. Josip Stritar se je sprl z Levstikom, odtujil Jurčiču, nekako monopoliziral metier slovenske beletristike. To je bolelo Jurčiča. Rad bi bil osredotočil leposlovno delovanje v metropoli Slovenije, v Ljubljani. Po neposrednem njegovem trudu se je spočel leposlovni list „Zora“, a ne v Ljubljani, temveč v Mariboru. Pravi lastnik „Zore“ je bilo akcijsko društvo slovenske Narodne Tiskarne v Ljubljani. Kupilo je Skazovo tiskarno v Mariboru.

Zanimivo je glede na sedanje naše razmere, da so bili tedaj v odborništvo Narodne Tiskarne: Dr. Pogačar, poznejši škof, dr. Razlag, Gutman, Grasselli itd. O tem mi je sporočil Davorin Trstenjak dne 4. febr. 1872. Jurčič se je veselil „Zorinega“ rojstva. Poprijel je po dolgem zopet za leposlovno pero in pisal sproti za vsako številko svojo povest „V vojni krajini“ za znameniti honorar dvajsetih goldinarjev za tiskano polo. Meni so se uresničile nekdanje sanje, da se tiska moje ime — v eni knjižici poleg Jurčičevega. Poslal sem na povabilo Davorinu Trstenjaku vrsto svojih pesmic, črtice iz „črnogorske zgodovine“ in pa „Fizijognomične študije“. Jurčič mi je trdil, da jih je rad čital, obenem mi je svetoval, naj poizkusim s „povestim“ iz domačega življenja. „Učil te ne bodem, kako piši. Če imaš povestničarsko žilo, zadel boš

pravo struno; ako ne — ne piši!“ Tako me je izpodbujal Jurčič.

In vendar sva si postajala od dne do dne bolj iskrena prijatelja. Slušal ga nisem v tem, kar je želel. Silil sem še vedno v „politiko“. Marsikako drobtino sem mu spisal za „Narod“ in poleg tega koval povesti.

Med tem se je poostriala politika proti težnjam našega naroda. Slavni Vesteneck je vohunil za vsakim možem, ki je nosil surko, ki je zahajal v „Čitalnico“, ki je telovadil pri Sokolih.

Hotel je imeti hekatombe, da se na njih vzpne v domišljeno birokratsko višino.

Za „Slovenski Narod“ so napočili časi, o katerih more soditi le oni, ki je živel v oni dobi v stiki z našimi prvoboritelji.

Naš edini dnevnik „Narod“ je zapadel vsak teden po več potov konfiskaciji. S subjektivnim sodnijskim preganjanjem so poizkušali oplašiti njegovega urednika in sotrudnike. Jurčič je imel neznožno stališče.

Kakor železna roka je ležal terorizem celo na njegovih znancih in prijateljih.

Svarili so jih „od zgoraj“, naj se ogibljejo nevarnega človeka Jurčiča. Marsikak vetrnjak se je ognil Jurčiču na ulici. Prisedal ni več k njegovi mizi — zaradi karijere. Tudi o meni je sodil Jurčič, da se ga ogibljem, ker mi slučajno ni bilo mogoče, pogosteje govoriti z njim.

Pisal mi je: „Prokleta birokratstvo svari moje prijatelje avskultante, soldaštvo soldate, naj se s tako nevarnimi ljudmi, kakor sem jaz, in meni podobnimi ne pečajo. To ni prijeten čut.“

Tudi jaz sem čutil, da se zbirata grom in toča nad mojo glavo, ker nisem hotel razumeti migljajev od „zgoraj“. Čez noč se je ulila iz „službenih ozirov“ ploha v podobi dekreta name. Zjutraj sem se zbudil na skrajni državni meji. Še danes sem hvaležen za to jerojstvo. Kar je prej tlelo v mojem srcu, je vzplamtelo v tujini v grmado, ki bi se ne bila zanetila v domovino. Na stotine člankov-uvodnikov in člankov pod črto se je rodilo potem pod mojim peresom.

Nepozaben mi ostane večer ob moji odhodnici. Mnogo nas je bilo zbranih pri Jurčičevi mizi. Jurčič je predsedoval kakor Platon pri znanem simpoziju. Govorilo se je mnogo. In celo Jurčič, slavni molčak, je zgrabil za kupo. Govoril je z ogorčenim, rezkim glasom. Jurčič ni bil demosten, a njegove besede so šle k srcu in ostale v spominu. Večine mož iz te družbe ni več med nami. Doživela ni dobe, o kateri smo govorili tedaj, „da pride, mora priti“. Med prvimi ki se je poslovil, je bil naš Jurčič. Kar nas je

ostalo, govorimo radi o onih idealnih časih ne-sebičnega dela za narod, obsojamo sedanost in ne zidamo več gradov na pesek.

Jurčič mi je pisal 12. oktobra 1880:

„Slovenski Narod“ nema upanja, da bi večji postal tako brž, ker duhovnikov agitatoričnejši del neče „Slovenca“ pustiti, ki nam mej duhovenstvom vendar konkurenca dela.“ Tudi na literarnem delu se je pričel tedaj razkol. Jurčič mi je pisal:

„Od Tebe, kot prijatelja pričakujemo, da ne boš sodeloval z našimi konkurenti, o katerih ne vemo, z a k a j se spravljajo list ustanavljati, ki vedó, da ga mi tu v sredi hočemo na vsak način. Trstenjaka je te vakance P . . , ki je pri njem bil, našuntal. A mi se ne bojimo ni Trstenjaka ni . . . a.

Krek je pa uže itak sam obljubil. Vidiš, tako so ljudje-malostni. Tvoj roman pride v knjižnico, če količkaj reusiram s T . . . povestmi, precej, ker obljubljena O g r i n č e v a povest se mi je, kakor sem se ravno prepričal, mej boleznijo izgubila, ali sem jo pa nekam založil, da jo za „vraga“ ne najdem.

Moje zdravje je „tako, tako“. Bojim se zime. Če bomo zdravi, bomo v pozimskih večerih spet kaj storili. Pošlji kaj za beletr. list do 1. dec.!

Ves Tvoj prijatelj Jurčič.“

To pismo me je pretreslo. Torej je res, česar sem se bal in kar sem slutil, ko sva se zadnjič ločila. Tudi po njem sega usoda našega naroda svoje blede roke. Koliko upov, koliko nad visi na slabotnem drevesu njegovega telesa! In že se nagiblje drevesce k tlom. Črv se je vgnedzil v njegove korenine in še više v deblo se zajeda, v njegovo srčno kri sega. Prvi vihar bode podrl drevesce, na katerem zori zlat sad — edini sad, ki ga nosimo na naš literarni trg s ponosom, s samozavestjo, da bi nas zavidal zanj tudi visoko omikan narod. —

Tedaj sem se spomnil tudi njegovega načrta o romanu „Rokovnjači“. Zaupal mi je že leta 1879, ko sem bil zadnjič v Ljubljani, da namerava spisati „resničen“ roman iz naroda. Izbral si je samo kmetske junake, ki še žive v spominu okoli Kamnika. Zanimal sem se za njegov načrt. Poprosil sem ga, da naj mi zaupa, kako piše on svoje velike povesti.

„Brez velikega aparata,“ mi je odgovoril lakonično. „Jaz si ne jemljem časa za podroben načrt. Pišem sproti. Samo značaj posameznega junaka si zarišem. Zbiram besede in govorce, ki pristujejo njegovemu značaju, in jih zapišem na

posamezne listke. Taki zbirki govorov in besed poiščem, kadar sem bolje razpoložen, zveze in dejanja.

Sistema v pisateljevanju ne poznam. Kdor si je zbral primerne junake, ne pride v zadrego.

Rokovnjači mi tiče že danaj v glavi; ker se naslanja dejanje na istinito tradicijo, moram paziti na rokovnjaški jezik in na razmere naših rokovnjačev, zaradi tega stikam po rokovnjaških izrazih. Mnogo sem že zbral, marsikaj se mi je že izgubilo. Zadnji čas je, da pričnem.“ Tako mi je trdil Jurčič v pozni noči. Sedela sva v nekdanji kavarni pri Fišerju na Kongresnem Trgu pri črni kavi; ker sva se precej razgrela v razgovoru, sva si pozneje privoščila še nekaj „šil“ boljše pijače. Tedaj sem povedal Jurčiču, da ve moj oče, ki je rojen v rovški fari pri Kamniku, marsikaj o rokovnjačih. Nekateri rokovnjaški izrazi so mi znani celo iz otroških let. Rabil jih je moj oče, če se je vrnil dobre volje iz vaške krčme.

To je bil pristen „papyrus“ za Jurčičevo zbirko rokovnjaškega jezičnika. Segel mi je v roko in zaprosil: „Zapiši, kar veš, o rokomavh! Osobito kletve, ki so jako originalne, in tajne besede, s katerimi so se nazivali, bi mi dobro došle. Tako pristni citati okitijo bolj narodno delo, kakor učeni aforizmi — umetniško slovstvo.“

Obljubil sem mu svojo pomoč. Udaril sem v dlan. Moj oče, ki sem mu pisal iz tujine in ga prosil, naj mi sporoči po bratovem peresu, kar ve o rokovnjačih, in naj mi pošlje smešne besede rokovnjaške, s katerimi nas je zabaval otroke, je neki vil z rokama in zaječal ob mojem pismu: Za dve maši bi dal, ko bi mi ne pisal takih neumnosti. Ali se hoče zapisati v rokovnjače, ki so vse pobili in pregnali?“ je ugovarjal. In vendar sem dobil čez dolgo nekaj rokovnjaških besed od doma. Poslal sem jih Jurčiču. Zahvalil se mi ni za to cvetočo zbirko, a porabil je nekaj cvetja — za „Rokovnjače“; Jurčičev: „Hudič pasjedlakan“, „prokleti rajtguzen“ in „konjska smrt“ so potekli po mojem peresu. Seveda, ne morem dokazati, če niso bili ti pristni rokovnjaški izrazi že prej zbrani na posameznih Jurčičevih listkih.

Na dvoje svojih dopisov o tej stvari sem dobil le lakonični odgovor: „Dragi! Ne zameri mi, da sem tako slab pismopisec! Sicer pa za zdaj srčna hvala za Tvoje prijateljske besede?“ To je zadnje pismo bolnega Jurčiča z mojim naslovom.

Med tem so začeli izhajati „Rokovnjači“ v „Ljubljanskem Zvonu“. Prebiral sem jih kakor sveto pismo. Občudoval sem jih. Bilo mi je,

kakor da jih čujem iz Jurčičevih ust z zategnjenim dolenskim naglasom in z le njim lastnim, duhovitim sarkazmom. Marsikaj sem zasledil v romanu, o čemer sva govorila. Ko bi bil umel čitati moj oče, bi se bil čudil tem mu znanim izrazom. Zaveril bi se bil, da je mož, ki piše take stvari, poznal rokovnjače. —

Minilo je nekaj mesecev. Zadnjič sem pisal Jurčiču. Poslal sem mu zbirko podlistkov za „Slovenski Narod“. Zastonj sem čakal odgovora. V aprilu 1881 sem odpotoval v domovino. Moj prvi pot v Ljubljani me je vedel k Jurčiču. Stanoval je na Kongresnem Trgu nasproti uršulinski cerkvi v sedanji Souvanovi hiši.

Bil je hladen pomladni dan. Mračilo se je že, ko sem potrkal na Jurčičeve duri. Slaboten glas, znán glas Jurčičev, se je odzval. Stopil sem v polmraku k bolniški postelji. Stisnil sem desnico staremu prijatelju. Sklonil sem se k njemu. Videl sem shujšan obraz s podobo smrti na čelu. Dolgo sem zrl prijatelju v oči. Upal se nisem vprašati, kako se počuti. Jurčič ni bil bojzljivec. Jasno je gledal smrti v oči. „Ali si prišel k pogrebu?“ me je prašal s sarkastičnim naglasom. Tolažil sem ga. Izbijal sem mu mračne misli. „Ali ste smešni vsi moji pravi prijatelji,“ je povzel Jurčič. „Ondi nasproti visi ogledalo. Doslej mi je bilo odveč tako pohišstvo, sedaj pa vidim, da ni brez cene. Odkritosrčno mi pove, če se ozrem nevede vanje, kako je z menoj,“ je nadaljeval počasno a odločno. Zasukal sem govor na politično polje. Z usmevom je poslušal moje argumente o tem in onem narodnem vprašanju.

Potem je dejal: „Prokleta politika! Ubila mi je živce. Zavidam ti, da ne živiš o politiki.“

Omenil sem „Rokovnjače“. Zatrjeval sem mu, kako mi ugajajo. »Kaj pomaga? Prepozno sem prišel. Ostali bodo v fragmentu. Toliko raztresenih listkov imam pripravljenih zanje! Tudi nekaj tvojih prineskov sem uvrstil.«

Molčala sva potem. Čutil sem, da ga je utrudil razgovor. Semintja se je boril za sapo. Skrčil je desnico, ki je počivala v moji dlani.

Medtem se je storila noč. Postrežnica je prinesla luč. Ob enem je nekdo potrkal na duri. Z lahko stopinjo je vstopil Janko Krsnik. Pozdravil je Jurčiča prisrčno, mene precej hladno, akoravno

se nisva videla mnogo let. Dozdevalo se mi je, da mi je nevoščljiv za Jurčičevo intimno prijateljstvo, da hoče biti on njegov edinec. Pozneje sem uganil vzrok, ki ga ne morem pojasniti pri tej priliki, akoravno ni nezanimiv. Vedel sem, da se zadnjič poslavljam od prijatelja Jurčiča. Rad bi bil govoril še o tem in onem z njim zaupno. To ni bilo mogoče. Sodil sem, da me razume prijatelj. Gledala sva si v oko. Semintja se je stresla njegova desnica. Oči so mu zažarele pojemajoče, kakor sveča, ko prigori do svečnika.

Poslavljajal sem se. Dolžnost me je klicala nazaj, daleč iz domovine. Jurčič ni poznal melanholije. Čutil je globoko. Skrivaje je gorela njegova simpatija, če je ljubil; a sovražil je odkrito, brez vizira. Bil je trd, neizprosen. Ker mi niso bile znane natančneje Jurčičeve materialne razmere, sem mu diskretno ponudil svojo pomoč. Skoraj bi ga bil užalil.

„Jaz ne potrebujem ničesar,“ me je zavrnil skoraj osorno. Verjel sem mu. Vedel sem, da je dogorela njegova sveča do tal, da pojemlje, kakor žerjavica ob pepelu. Odhajaje sem postal pri durih. Ozrl sem se v mrklo oko Jurčičevo, ki me je spremilo do vrat. „Hvala ti!“ so bile njegove zadnje besede, ko sem položil roko na kljuko. Prišedši na ulico, sem se ozrl še en pot v Jurčičevo okno. Mrkel svit je sanjal iz njegove sobe. Po ulicah je vrvel narod. Vedel ni, da umira nad njim mož, ki ga je ljubil tako neizmerno, da je onemogel v požrtvovalni ljubezni zanj. Zapustil mu ni hčere, ne sina. pač pa zaklad zlatega klasja, ki bode bleščalo na našem slovstvenem polju, „aere perennius“. Jurčič ni zapustil testamenta. Vse premoženje, moč svoje poetiške duše je podal v življenju narodu slovenskemu.

Tudi rokopisi se niso našli v njegovi zapuščini. Kdor je radodaren v življenju, ne zapušča zakladov. Jurčič je pisal sproti. Tiskarski stavci so mu trgali stavke izpod peresa. Narod je čakal koprneč, da zajame pri izviru kapljo za kapljo..

Le „nedorasli Rokovnjači“ so žalovali pri njegovem pogrebu. Usmilil se jih je Janko Krsnik. Ukrojil jim je novo obleko, razvil jim daljnjo usodo. Dorastli so „Rokovnjači“. A na čelu nosijo pečat, da so osiroteli, da so imeli „jeroba“, ne pravega očeta v drugi polovici svojega življenja.

V KRALJESTVU DESETEGA BRATA.

Pozdravljene, dolenske ceste! Kadar se spomni misel na vas, zahrepeni po vas srce. Pozdravljene ve in vaša sladka pesem!

V zgodnji mladosti sem slutil vas v daljavi, ko ste se svetile v sijaju jutranjega solnca. Od griča do griča ste se izgubljale in vodile v neznan svet. Gledal sem na vas iz daljave in čakal dneva, ko bom stopil na vas.

In prišel je čas. Nekoč zjutraj je zapregel oče konja in mati je posadila na voz malega dečka. Zadrdral je voz po mladem jutru, — na vzhodu se je svetilo megleno solnce, bližali smo se dolenskim cestam.

Ležale so, kakor je o njih sanjalo dobro mlado srce. Velika cesarska cesta gre po sredi doline, se vije med griči, se dviga v klance, se spušča v dolino, od nje pa se cepijo bele stranske ceste, izgublajo se od griča do griča in vodijo v daljni svet. Na križpotih stoje gostilne, velike hiše s porastlimi dvorišči, s polrazpadlimi hlevi. Pod griči na polju, v rebrih leže tihe vasi s slamnatimi strehami. Zunaj vasi ob robu gozda stoji kočica kakor naslonjena na staro hruško; polje se razteza, pisani travniki leže po dolini, potoček se vije prek njih.

Ustavili smo pred gostilno. Privezali smo konja k lipi in smo poklicali liter vina. V gostilni so bili sejmarji, ki so se pogovarjali o kupčiji; bil je velik krik, kakor da bi se prepirali; toda to ni bil prepir, tak je le njihov pogovor. Bilo je videti, kako so se med seboj objemali in si ponujali pijače. Gostilničar nam je prinesel vina in vprašal odkod in kam. Začel se je pogovor o vremenu, o kupčiji, o letini. Nazadnje je prišlo iz gostilne dvojce sejmarjev. Zagledali so očeta in so ga pozdravili.

„Ej, pojdi pit!“

Oče mi je izročil vajeti in je odšel v gostilno.

Ostal sem sam na vozu in sem gledal po beli cesti, ki je vodila dalje do klanca in po klanecu navzgor čez grič in od griča bogve kam dalje v svet.

Takrat se je pojavil prvič pred menoj deseti brat, kakor sem ga videl pozneje tolikokrat. Po klanecu navzdol je prišel z enakomernimi koraki, s palico v roki, s čevlji na rami, z rožami na klobuku. Prah se je dvigal pri vsaki stopnji izpod bosih nog in je delal sled za njim. Toda on se ni oziral nazaj za svojim sledom: na desno in levo je cvelo polje, travniki so zeleneli, gozdi so šumeli in za gozdi so se dvigali griči z gradovi in razvalinami; tam ob polju leže vasi in kočice in na križpotjih krčme; to je njegov svet.

Oziral se je po tem svetu in je nekako samozavestno zastavljajal svojo palico predse; tako se je bližal; kmalu se je razločno videl njegov obraz: nekoliko porastel in zanemarjen, dolge lase, odprt ovratanik, da se je videl goli vrat, kopitast nos in globoke nejasne oči, okoli usten pa pol smeh, pol jok. Bližal se je tako gostilni in si niti malo ni pomišljal, ali bi zavil vanjo. Že deset korakov preje je zavil proti njej.

Prišel je do gostilne, pogledal je na vozove in konje, ki so stali pred njo, in se je usedel na klop. Odložil je čevlje in kamižolo, naslonil je glavo na palico in se je zagledal v svet. Poslušal je, o čem je pogovor v hiši in čigavi so glasovi, ki prihajajo skozi okno. Pogledal me je po strani in mi pokimal. Videl je, da se ga bojim, in je s čudnim nasmehom mahnil z roko. Pobrał je svoje stvari in je odšel v gostilno.

Sprejeli so ga z velikim hrupom. Vsi so mu ponujali pijače in so ga nazivali z različnimi imeni in priimki. Potem pa so zopet nadaljevali svojo kupčijo.

Kmalu je prišel ven, ozrl se je z zadovoljnim obrazom na gostilno, mahnil je s palico po zraku, zadel je čevlje na ramo in odšel dalje po cesti.

„Vidiš, tak je deseti brat,“ je pravil oče, ko sva se vozila po cesti naprej.

Na Dolenjskem je bila svatba našega so-rodnika in tudi mi smo se pripeljali tja. Vozili smo se na saneh; zima je bila takrat huda in svatba je bila v predpustu.

Kdo ni videl bele zime na dolenskih cestah! Kako se vije snežena pot, komaj vidna, preko bele pokrajine! Kako dremljejo kočje, pokrite z belimi kučmami; kakor starke so v belih avbah, in drevesa med njimi so kakor starčki v belih kožuhih. Tih mir vlada po gričih, kakor v začaranem kraljestvu; zvečer se dviga dim nad kočami, kakor da bi šle čarovnice na Klek. Noči so v teh krajih čudovite, kakor otročje bajke.

V takih časih smo prišli na svatbo. Zjutraj smo napregli sani in smo se peljali v cerkev k poroki. Veselo so odmevali zvončki po sneženi pokrajini; hlapci so imeli suhe šopke za klobuki, pokali so z biči in ukali. Na vozu pred ženinom se je vozil godec in je igral poročno pesem.

Pred cerkvijo je stalo mnogo žensk in otrok, ki so čakali na svatbo. Spremili so nas v cerkev in so radovedno ogledovali nevesto, ki si je z belim robcem brisala solze. Ko smo stopili mimo prvih vrat, se je naenkrat pojavil med ženskami . . . Bil je oblečen v zimsko obleko, pasico je imel okoli vratu in rdečo ruto v rokah. „Deseti brat, deseti brat,“ so šepetali otroci.

Stal je ves čas za vrati in se ni dal motiti onim, ki so gledali nanj. Ko pa se je začelo opravilo in so vsi napeto poslušali, kako bo nevesta izgovorila svoj „da“, je naenkrat izginil. Ko smo odšli iz cerkve, ga ni bilo nikjer.

Peljali smo se na saneh na nevestin dom, kjer se je začela svatba.

Okoli peči so posedli otroci in ženske in berači in so prežali. Poleg njih je sedel godec, ki je vladal nad njimi; bil je zelo hudomušen in je dražil one ljudi tako, da so se za kos potice sprli med seboj. Matere-svatinje so zdaj pa zdaj delile meso, pogačo in vino med prežalce.

Popoldne ob dveh je godec naenkrat prenehal z godbo, kajti vrata so se na široko odprla in vstopil je s klobukom v roki — deseti brat. Vsi so se ga razveselili. „O, moj brat,“ je vzkliknil godec in se mu je poklonil. Oni pa je prijel prvi stol, ki ga je dosegel, stopil je nanj in je začel dolg ogovor na ženina in nevesto. Nekaterim ženskam so prišle solze v oči. Tudi nevesta se je jokala.

Ko je končal, mu je sam starejšina ponudil čašo vina; ženin in nevesta sta trčila z njim. Vsi so smatrali za srečo, da je obiskal svatbo deseti brat. Godec je vzel desetega brata k sebi

in pela sta pesem o „galilejski svatbi“. Potem sta skupaj sedela v kotu pri peči. Svatovanje je bilo veselo. Plesali so mladi in stari in tudi deseti brat je privzdigoval noge; godec je zbiral šale nad njim, toda on — kakor da ne sliši. Nazadnje je vzel svoje stvari, ki jih je bil odložil na klop, in je odšel. Vsi so izpraševali, kaj se je zgodilo, in nekateri so se hudovali nad godcem, da je razžalil desetega brata. Poslali so gospodarja za njim, naj ga pokliče nazaj, toda gospodar se je vrnil sam, ker ni dobil niti odgovora. Da bi svate potolažil, je godec proti večeru obesil na drevo pred hišo za pete vaškega postopača in ga zakopal v sneg.

Bog ve, kje je takrat že stopal deseti brat v mrzli zimski večer. Na svatbo se ni vrnil več, in vsi so želeli, da bi to ne pomenilo česa slabega.

Čez dva dni smo se odpeljali z dolenske svatbe in mislil sem za vsakim ovinkom, da ga zagledamo kje na cesti. Toda ni ga bilo nikjer.

Rekli so, da izgine za dolgo, ako ga kje razžalijo.

* * *

Nekoč pod večer je prišel v vas človek z negotovimi koraki; opotekal se je po cesti in videlo se mu je, da je utrujen ali pijan. Prišel je od dolenske strani. Prosil je pri hišah prenočišča, toda povsod so se izgovarjali, da nimajo prostora. Nazadnje se ga je usmilil sosed Kumrat, kjer so navadno prenočevali vsi berači. Dal mu je ležišče v lopi za listje.

Otroci smo šli za njim in smo obstali pred lopo.

Ulegel se je, kakor je bil, in se ni zganil več, kakor da je zaspal.

Bojazljivo in s strahom smo se mu bližali.

Počasi se je zganil in nas je pogledal. Hoteli smo pobegniti, toda posmejal se je s prijaznim obrazom in je rekel:

„Kako je, otroci moji, deca moja, kako je z vami? Imate starše, brate, sestre, hišo in dom imate, deseti brat pa nima ničesar. Zato gre od vasi do vasi njegova pot, od hiše do hiše. Ali veste, kdo je deseti brat? Ha, ha, ha.“ Zakrohotal se in je legel nazaj v listje.

Prišel je sosed Kumrat in nas je razgnal.

„Dajte mir popotnemu človeku!“

„Deseti brat,“ je je šepnil eden izmed otrok.

„Saj zato“, je rekel sosed Kumrat z boječim glasom in se usedel na klop pred hišo, da bi varoval lopo otrok.

Po vasi pa se je raznesla vest, da je oni človek, ki se je primajal v vas z opotekajočimi se koraki, deseti brat, in vsem je bilo žal, da ga niso prenočili.

Ženske so radovedno gledale proti lopi, toda sosed Kumrat je sedel pred hišo in ni pustil nikogar blizu.

„Vsaj jesti bi mu dali,“ so govorile žene.

Stari možje pa so menili, da naj ga puste pri miru.

Pod noč je sosed Kumrat sam začutil v sebi nepremagljivo radovednost in je odšel v lopo. Ogovarjal je svojega neznanega gosta na vse načine, toda nobenega odgovora ni dobil. Mislil je, da spi. Zato je odšel v kočo in je začel moliti.

Naenkrat pa je nastal velik vihar v gozdu za vasjo. Vršelo je po lesovih, kakor da pada drevje na tla, tulilo je nad vrhovi, kakor da vstajajo strahovi iz svojih dupel, v oblakih je šumelo in velika črna megla se je valila pod nebom. Naenkrat je nastala noč in vsi vaščani so bežali v hiše. Ženske-gospodinje so se križale, možje gospodarji pa so škropili s cvetno oljko okoli pragov. Nič ni pomagalo. Nevihta se je raznesla nad celo pokrajino in je divjala pozno v noč. Ljudje so se spomnili na desetega brata.

„Kazen, da ga nismo sprejeli pod streho,“ so mislili in so ga hoteli zbuditi, da bi mu dali dostojno posteljo. Toda ko so ga klicali, ni bilo nikakega glasu.

Poklicali so soseda Kumrata, da bi ga zbudil. Sosed Kumrat je res prišel iz hiše in je šel pod lopo, toda ko je prijel neznanega gosta za roko — je videl, da je mrtev. Stresel ga je z vso silo. Toda življenja ni bilo več v njem.

Sedaj so vaščani razumeli, zakaj je divjal vihar.

Drugi dan so ženske pri Kumratu položile mrliča na pare. Znesle so skupaj sveče in prtove, dekleta so navile vencev. Tako je ležal deseti brat na parah. Sosed Kumrat je pristrigel sveče, ženske so šepetale na klopih pri peči, otroci smo sedeli na stolih in gledali njegovo izmučeno mlado lice. Obraz mu je bil tak, kakor v onem trenutku, ko nam je govoril one besede pod Kumratovo lopo.

Drugi dan so ga pokopali na vaškem pokopališču.

* * *

Prešla so leta in iz velikih mest sem se vrnil na dolenske ceste. Takrat sem razumel njih čarobno, vabljivo pesem. V jasnih pomladanskih dneh, v poletnih večerih, v jesenskih

jutrih sem taval po njih. Kolikokrat mi je prišel nasproti, kakor je bil: z razgaljenim vratom, s palico v roki, s čevlji na rami z ovenčanira klobukom . . . Srečala sva se, spogledala in sva šla vsak svojo pot.

Tam sem nekoč srečal tudi vandravca Nič. Zato sem ljubil dolenske ceste in njih sladko donečo pesem.

* * *

Nekoč sem stopal po dolini proti Muljavi. Bilo je v pomladanskem jutru; gledal sem okoli na obeh straneh ceste in naenkrat mi je bila razumljiva vsa ona povest, ki jo je pisal Josip Jurčič kot dvaindvajsetleten slovenski študent na Dunaju. Vse je bilo jasno. Vidiš, krčmo ob cesti, naj se krčmar imenuje Obrščak ali kakorkoli; ako bi stopil vanjo, srečaš Krjavlja ali Dolfca ali samega desetega brata.

Tam pod gozdom sloni kočica na skalah, nje drobna okna nekako hudomušno gledajo v svet. Tam si je Krjavelj, ta pristna, zvrta dolenska duša, postavil svoje domovanje; ljudje ga imajo za neumnega, toda on živi od ljudske neumnosti. Tam zadaj se vidi Kozjak in niže grič: Slemenice; vse osebe si lahko misliš na onem kraju. V gozdih je pristava. Zapuščen, divji kraj, dom Piškava. Toda harmonija vsega je dolenska cesta in deseti brat na njej.

Našli so se učeni ljudje, ki so govorili o tem. Toda v onem jutru, ko sem stopal proti Muljavi, se mi je zdelo, da je bila prazna vsa ona učenost. To je kraljestvo, ki je dežela zase, in umetnik tega kraljestva je Josip Jurčič. Pisalo se je, da je Jurčič posnel „Desetega brata“ po tem ali onem romanu, toda kdor je bil kdaj gost dolenskih cest, razume, zakaj je nastal ta roman in zakaj je tako prisrčen in priljubljen. Ali je bilo sploh mogoče, da bi ga pisatelj ne bil zapisal? Saj je srečal vsak dan na svoji poti, vsak dan je videl ljudi, o katerih je pisal, vsak dan je slišal ljudsko vero o desetem bratu. Pojdite po dolini proti Muljavi in zazdi se vam, da jih vidite pred seboj. Usedite se pred krčmo na Muljavi in deseti brat bo prišel mimo vas, usedel se bo v gostilni in se okrepečal.

Ako stopite v dolensko gostilno, srečate še danes ljudi, kakor jih je popisal Jurčič, kajti kraljestvo desetega brata je ostalo od onih dob skoraj neizpremenjeno.

* * *

Deseti brat je izmed najzanimivejših in najpopularnejših pojavov v slovenski ljudski veri, v narodnem življenju in v naši literaturi.

Prototip idealista, naš prvi vagabund, umetnik življenja, bosjak. Za njim so prišli različni

tipi prav do modernega Jakoba Nesreče. Napolnili so vsa pota slovenske domovine, vsak je kralj v svojem kraljestvu. Toda nobeden bi ne mogel zavladatai v kraljestvu desetega brata, v rojstnem kraju Josipa Jurčiča.

JOS. PREMK:

JOSIPU JURČIČU.

I.

Obstal je kmetič tožno sredi rži,
voznik na cesti je povetil bič —
nad grajsko streho je zaplakal ptič,
da je gozdar prestrašeno razprl oči...

Bog ti daj zdravja, lepa grajska hči,
ne poje tebi žalne pesmi ptič,
a ti, oštir, zdaj več ne boš pod nič
pisaril tistih križev: njega ni!

Zdaj veste vsi, kdo se je šalil z vami
in modroval na dolgo in široko,
pa spet kramljaj in pel kot brat s sestrami.

Zdaj ga poznate kakor svoj obraz,
pa ste mu dali ob prihodu dobro roko?
Kaj, vi molčite? Ah, tako je pač pri nas...

II.

Kam si, življenja jasno mladoletje,
da solnca tvojega do mene ni,
zdaj hodimo ko sence sred noči
in trudna čela nosijo poetje...

Kaj vsak na tvoji poti res proklet je?
Povej odkrito! Ah, tvoj grob molči...
O, blagor mu, ki pod to rušo spi
in blagor mu, ki šel je v to zavetje,

ki ni ga venčala devica Ana
s solzami vročimi, ko hladni Amen
je odmolila množica ob grobu zbrana...

Glej, domovina, koliko je znamenj,
ki pričajo, da pada sladka mana
pri nas na nehvaležen, mrzel kamen!

DR. PAVEL TURNER:

JURČIČEVA OSNOVA ZA ROMAN IZ SRBSKO-TURŠKE VOJSKE.

Seznani in sprijateljil sem se z Jurčičem
brž po svoji preselitvi iz Londona na Dunaj leta
1869. v akademičnem društvu „Slovenija.“

Kakor v obče znano je bil Jurčič skromna,
blaga duša; njegovo nežno čuteče srce pa sem
še bolje spoznal pozneje, ko je že bolehal. Zadnji-
krat sva bila skupaj l. 1880. meseca avgusta na
Bledu, kjer je iskal svojemu zdravju krepčila.
Dokler sem tam bival, sva se izprehajala vsak
dan redno po enkrat okoli celega jezera, se raz-
govarjala o mnogočem in delala tudi načrt za
velik roman, ki ga je Jurčič nameraval še spisati.
Predmet za osnovo sva vzela iz srbsko-turške
vojske. Glavne osebe romanu so imele biti: Ni-
kolaj Kirjejev, ki je vodil srbske prostovoljce proti
Osman-paši, ki je bil v močno utrjenem Vidinu
ter se je proslavil pozneje v Plevni. Žena Niko-
laja Kirjejeva, rojena knjeginja, ena največjih rus-
kih krasotic, ki je pa zapustila domače razkošno

življenje ter se podala v vojsko za usmiljeno
sestro služiti ranjencem, in Olga Novikova, sestra
junaka Kirjejeva, znana politična pisateljica, ena
najduhovitejših žen, s katerimi sem kdaj občeval.
Podatke za osnovo dotičnega romana sem dal
Jurčiču jaz, in sicer en podlistek, ki sem ga bil
objavil v praški „Politiki“, nekatera pisma in fo-
tografije dotičnih oseb, vse drugo pa sem mu
poročal in nasvetoval ob izprehodih osebno, ustno.

Žalibog, da je neusmiljena Parka prerano
prerezala nit Jurčičevemu življenju in lepi roma-
novi osnovi.

G. Levec mi je pozneje ob neki priliki pravil,
da se je čudil, kako je došel Jurčič do fotografij
Kirjejevih itd., ki jih je našel v njegovi zapuščini.

Ob najinem zadnjem slovesu na Bledu je
bil Jurčič nenavadno ginjen. Objel me je in se
razjokal. Je pač čutil, da sva se sešla zadnjokrat.

NARODNI MOTIVI U JURČIĆEVIM DJELIMA.

Imao sam prigode — u trščanskoj okolici — na svoje vlastite oči gledati, sa kakvim se oduševljenjem čitaju Jurčičeva djela. U Čitaonicama, koje imaju njegove spise, nikada ih ne možeš dočekati, jer su uvijek okolo na čitanju, a to i jest najbolji dokaz, da ga narod cijeni, t. j. cijeni ga zato, jer ga razumije. Još nijedan slovenski pisac nije nam predočio tako vjerno, tako istinske karaktere svojih junaka, kaošto nam ih je predočio Josip Jurčič. Juri Kobilja, Martinek Spak, Obloški Tonček, Blaž Mozol, čevljar Bojec, Kloštarski žolnir, Lovro Kvas, Petar Kaves, Talijan Paoli, Marijan i pijani Maničin stric Dolef, te svi drugi junaci Jurčičevih djela — tako su vjerno predočeni čitatelju, da mu se čini, kao da se nalazi u njihovom društvu, te kao da proživljuje njihove zgrade i nezgrade. Počam od najznamenitijeg događaja, pa do neznatne lule (pipe) duhana, Jurčič obradjuje sve sa oduševljenjem, jer je uvjeren, da piše istinu, koja mora imati svoj uspjeh.

Dr. Milan Ogrizović je negdje napisao, da kada čovjek čita, kako Kumičić opisuje hrvatsko more, čini mu se (se mu zdi) — veli on — kao da osjeća (čuti) mokrinu morsku na papiru. Isto se može reći i za Jurčiča, ali ne pogledom na more, nego na njegove ljude, jer kada čitaš opise i doživljava tih ljudi, čini ti se, kao da osjećaš toplinu njihove duše.

Zaludu (zaman) ćeš tražiti u njegovim djelima prazne fraze, jer ih nema.

Opisao je i dobre i zle strane svoga naroda, jer je bio uvjeren, da će sa slovenskoga stabla pasti suhe i ovele vejice, pa će onda to stablo procvasti novim, t. j., zdravim životom.

U tom se nije prevario.

¹ O pisatelju in pesniku Grohovcu, ki tako dobro pozna poleg Prešerna tudi Jurčiča in ki ga toplo pozdravljamo v našem kolu, gl. 8. številko „Slovana“, str. 255. in tudi str. 231.

I.

LEPA VIDA.

Prvo Jurčičevo djelo, koje sam pročitao, bijaše „Lepa Vida“.

Sudbina nesretne Vide, a još nesretnijega Samoroda duboko se dojmila moje duše, pa nije čudo, što sam i ja maštao (fantaziral) i sanjario, pošavši duhom tamo daleko, daleko preko mora, odkuda dolaze moralno pokvareni i propali ljudi, da opropaščuju slovenske i hrvatske obitelji u Trstu i na Rijeci; u Istri i u Dalmaciji. I Hrvat Kumičić poznaše ih u dušu . . .

II.

DESETI BRAT.

Svakako jest jedno od najljepših Jurčičevih djela „Deseti brat“. Ja sam ga prvi put pročitao na dušak. Bilo je to prije deset godina. Sadržaj „Desetog brata“ uzet je iz narodne duše, a zato i jest ovo djelo od trajne vrijednosti. Priznati moram, da sam već prije, nego li sam čitao „Desetog brata“, čuo mnogo i mnogo o „Krsnicima“, „Kudlacima“, „Štroligama“, „Štrigama“, „Coprnicama“ itd. itd., jer naš narod u Hrvatskom Primorju u sve to slijepo vjeruje¹. Ono, što je u slovenskog naroda „Deseti brat“, to je u hrvatskog Primorca „Krsnik“. Naš čakavski narod u hrvatskom Primorju jest vrlo lakovjerman, pa nije čudo, što imade na hiljade narodnih priča i legendâ, koje kolaju okolicom riječkom, te se od koljena do koljena pripovjedaju. Već prije, nego li sam čitao Jurčičevog „Desetog brata“, mišljah (sem mislil) mnogo puta, da bi vrijedno bilo pisati o „Krsnicima“. Tim više bio sem iznenadjen, kada mi je dopao ruku „Deseti brat“.

Još dandanas zalazi naš narod okolice riječke, i to iz čitave Kastavštine, Grobinštine in

¹ U podlistku „Riječkoga Glasnika“ izašlo je više narodnih priča iz moga pera, koje idu za tim, da narod ne bi vjerovao u ovakve stvari.

Reščine k nekakvom „Krsniku“ („Desetom bratu“) u Brgnol u Istri, te slijepo vjeruje njegovome gatanju i križanju. Čuo sam mnogo i mnogo puta iz ustiju naroda, što je to: roditi se „Krsnikom“. Najprije da mora majka poroditi devet sinova, a nijedne kćeri, pa kada se rodi deseti sin, taj jest pravi „Krsnik“, t. j. „Deseti brat“. Taj znade sve i može sve, jer se je rodio sa tajnom „moći“ na desnoj ruci, te sa crvenom kapicom na glavi. Sâmo on može udaviti „Kudlaka“, „Štrigu“, „Štroligu“ i „Coprnicu“, dočim njemu nitko ništa ne može škoditi.

Ako se seljaku pričini, da mu krava manje mljeka daje nego bi morala, eto ga odmah, gdje bježi k „Desetom bratu“ u Brgnol, da mu kaže, koja mu je susjeda ili susjed oteo kravi mljeko.

Nedavno mi je pripovjedaio jedan seljak, da je jedne noći došao k nekom Praporu, koji da je bio pravi „Deseti brat“, a došao je zato, jer da mu je kći „naštrapala“, t. j. da je naletjela na „Zdelu“, koju su „Kudlaci“ postavili posred puta na križištu, odnosno, gdje se putevi križaju. Osim toga seljaka bijaše kod toga Prapora još desetorica ljudi, a svi su došli po poslu: nekoji radi krave, nekoji radi zubobolje itd. Narod je zalazio k njemu kroz noći, jer kroz dan nije se upao primati, pošto je već više puta bio kažnjen radi nadrilječništva (lažnega zdravljenja).

„No kada bijaše pol noći“ — nastavi seljak — „dogodilo se veliko čudo, jer su navadili „Kudlaci“ na kuću „Desetoga brata“, a bili bi ga zastalno zaklali, da nije pravi „Deseti brat“.

— A što ste vi radili? — zapitah lakovjernog seljaka.

— Svi, kolikogod nas je bilo kod njega, legli smo nanj, a on je bolno stenjao (stokal) od muka, koje su mu zadavali „Kudlaci“.

— A jeste li i vi vidjeli te „Kudlake“? — zapitah seljaka.

— Mi ih nismo vidjeli, jer toga čovjek ne može vidjeti, nego samo „Krsnik“, koji nas brani i čuva te napasti — odgovori prostodušno seljak.

Ovo je tek jedan slučaj, a ja sam na svoje vlastite oči vidio mnogome i mnogome seljaku i seljačkoj djeci, kako im je netko sa kredom napravio krug na oteklom licu. Posred kruga bio bi uvijek križ, a ako sam upitao, što je to, odgovorio mi seljak, da je bio kod „Krsnika“, koji mu je „razpisao“, budući da je „naštrapal“, t. j., da je „stal va „Zdelu“, va koj je nastradal“.

Svi ti „Krsnici“ većinom su nepismeni ljudi, a oni ipak znadu „razpisivati“.

Dobrodušni Krjavelj bio je osvjedočen, da je to bio zbilja pravi pravcati „Deseti brat“, koji sve znade, pa i ono, što drugi ljudi misle.

Nedavno došao k meni jedan stariji seljak, te mi prijavio svoju susjedu Jelu, koja da ga svake noći davi i gnjavi, a ne samo to, nego da ga i sisa.

— Kako vas može sisati, tà nemate kravljeg vimena i mljeka?

— Nemam, ali je istina, da me Jela sisa.

— Gdje spavate?

— U sobi.

— Jesu li vrata sobe otvorena?

— Nijesu, nego su uvijek zatvorena?

— Kako može netko doći u vašu sobu, kojoj su vrata zatvorena.

— Ali Jela ipak dodje!

— Ja vas pitam, sada recite mi: Kako?

— Poglavititi gospodine, ona je Štriga pa se stvori na muhu, pak tako prodje kroz ključanicu u sobu.

Ja sam ostao kao okamenjen! Gotovo nijesam vjerovao samom sebi, da to nije san. Stao sam ga miriti i tumačiti mu, kako čovjek ne smije vjerovati u takove stvari, ali čovjek se nije dao nagovoriti. Okrenuo sam drugamo razgovor, jer sam pomislio, da je možda šenuo umom, ali da!

Kasnije sam saznao od jednog drugog seljaka, da ga je Jela bila osjegurala kod sada jur (že) propalog osjegurajućeg društva „Hercoles“ na Rijeci, pa je dobričina utuvio u glavu, da će ga udaviti, samo da čim prije dodje do osjegurane glavnice.

Doživio sam u svom životu već i to, da je došao čovjek u moj vlastiti stan, te mi izričito kazao, da je on „Deseti brat“, našto sam ga izbacio iz kuće i potjerao, što i danas žalim, jer sam mogao od njega dobiti gradiva za jednu pripovjest.

III.

ROKOVNJAČI.

Mnogo puta sam slušao u svom zavičaju groznih priča o strahovitim razbojnicima „Rukačima“, kojima kod razbojstva svjetli desna ručica još neporodjenog muškog djeteta. Ti su „Rukači“ bili kroz mnogo godina strah i trepet Hrvatskoga Primorja, a još se danas od njih priča sa izrazom užasa na licu. Napoleonova vojska ih je hvatala na Učki i nad Grobničkim Poljem, u kojima su se ti strašni ljudi sakrivali. Riječki povjesničar, Giovanni Kobler piše u svojem djelu: „Memorie per la storia della liburnica città di Fiume“ — kako je sâma vlada po nekoliko

puta dala izsjeci šume kod Kamenjaka,¹ jer su iz te šume provaljivali „Rukači“ i napadali trgovce i kirijaše (voznike), koji su dolazili iz Karlovca na Rijeku. Mnogi i mnogi trgovac je tude zaglavio, a još danas priča narod, da su ih „Rukači“ bacali u neki brezdan, koji još danas postoji u šumj kneza Thurn i Taxis. Prije neko pet godina nastalo je jednog lugara, pa se misli, da su i njega zvjerokradice bacili u tu bezdanu jamu.

Čuo sam jednom pripovjedati od svoga sad već pokojnog oca, kako je njegov otac vidio na Rijeci, t. j., na Staru dvojicu mrtvih „Rukača“, kako su sjedjeli svaki na svojoj stolici, i to goli na sramotu svijeta, jer ih je tu izložila francoska vojska, da ih svijet gleda na velikom sajmu, koji se je obdržavao na Staru. Napoleonove naredbe bijahu vrlo stroge, pa se je još do danas sačuvala jedna rečenica iz Bonapartovog doba, koja glasi: „Ako tkogod izgubi makar sâmo žepni rubac na putu od Trsta do Rijeke, pa ako ga do osam dana ide tražiti, mora ga naći ondje, gdje ga je izgubio!“

Ovo je bilo zato, jer su razbojnici, „Rukači“ najviše napadali prolaznike na cesti, koja vodi iz Trsta preko Sv. Petra na Krasu na Rijeku, te na onoj, što vodi iz zapadne Istre preko Učke na Rijeku.

I na Učki — nedaleko ceste — nalazi se jedna velika jama, o kojoj sam čuo ove značajne podatke.

Neki putnik putovao preko Učke, pa se zaustavio kod te jame, te nagovorio seljaka — našeg čovu, kojega su Talijani prozvali „Čićom“ — zapitavši ga, što on znađe o toj jami, za koju se veli, da je bez dna.

„Ah, da znate, gospodine moj, koliko ih ima u nutri, pa i popova!“ — odvrati starac putniku, koji ga je začudjeno gledao, dok mu nije razjasnio, da su negda razbojnici tu hvatali ljude, pa ih onda bacali u ponor te strahovite jame.

Sve sam ovo morao navesti, da dovedem u sklad Jurčićeve „Rokovnjače“ sa čakavskim „Rukačima“, jer je to jedno te isto. Prije, nego li sam proživio nekoliko godina medju braćom Slovencima, ne bi bio niti na snu mislio, da ću ikada u svom životu imati prigode, čitati nešto

¹ Kamenjak se zove visoko brdo od sivog stanca kamena, a leži tik uz Lujzinsku cestu prema jugo-istoku nad slavnim Grobničkim Poljem

² Današnja via Giuseppe, a „Staru“ su riječki Talijani izbrisali hrvatsko ime. „Kirin“, „Slogin“, „Sokol“ i „Star“ — bile su četiri riječke tvrdjave, kojima se je grad branio od mletačke navale.

o tim strahovitim ljudima, o kojim sam toliko toga u svojoj mladenačkoj dobi čuo. Tim više bio sam iznenadjem, kada mi je dopalo u ruku Jurčićevo krasno djelo, jer ono, što sam ja do tada čuo o „Rokovnjačima“, čuo sam sâmo od nepismenih seljaka, koji opet baštiniše svoje priče od svojih roditelja. Jest, ja tvrdim, da su sve naše narodne pjesme i priče jedna bogata baština, na kojoj valja graditi hrvatskome narodu bolju budućnost, a osobito u Primorju, jer brez Rijeke nema Hrvatske.

Selo Grohovo jedno je od najstarijih sela Rešćine.¹ Pripovjeda mi jednom Barba Matičina, koji je dozivio 96 godina, „da su jednom došli „Rukači“ u Grohovo, te otvorili kućna vrata jednog Grohovca. Žena Grohovčeva bijaše u blagoslovljenom stanju, pa su ju razbojnici ubili, dok su Grohovca svezali te ga stavili na muke: zavručili su lance, što su visjeli nad ognjem, pa ga stali pasati po golem tijelu, da neka kaže, gdje su novci. Morao je izdahnuti u groznim mukama, a sutraj dan, kada se je probudilo selo, imalo je šta gledati, jer je na užas sviju ležao Grohovac mrtev kod ognjišta, gdje su ga živoga pekli vrućim željezom, a u sobi njegova žena vsa ogrezla u vlastitoj krvi, te razparenog trbuha. Tik uz majku ležalo je na podu nedonošeno mrtvo djetesce ženskoga spola“.

Narodne priče nam vele, da su ih „Rukači“ ovako na stotine nevinih zaklali, dok su našli na djetesce muškoga spola, jer mu je — po narodnom pričanju — sâmo takova desna ručica vriedila.

Zadnje „Rukače“ u Hrvatskom Primorju iztrijebila je Napoleonova vojska, a još danas se pripovjeda za jedno selo nedaleko od Rijeke, da je bogato od toga, što je opljačkalo razbojničke špilje godine 1810., kada su se „Rukači“ razbježali na sve strane, jer im bijaše za petama Bonapartova vojska, koja nije poznavala milosrdja, kaošto ga niti oni imeli nisu.

Sladkost i mekoća naše mile čakavštine — u istinu je lijepa, a onaj koji ju poznaje u tančine, taj može mirne duše uztvrditi, da je to najrodniji dialekat slovenskome jeziku.

Ja tvrdim dalje, da su naše, t. j. čakavske odnosno hrvatske šege jednake, kao i u Slovenaca. Gdje jedan narod nema svojih narodnih šega (običaja), tu nema ni svoje narodne povjesti. Talijani na Rijeci nemaju nikakvih narodnih

¹ Ovako narod zove okolicu riječku, pa bi se na ovo ime naroda i inteligencija naučiti, a osobito oni, koji ga u novinama pišu, jer je to narodno ime, koji se nesmiije izgubiti.

običaja, ako im ih ne pošalju iz Kalabrije, a to je najbolji dokaz, da nemaju ondje svoje prošlosti. Njihovi su „Rokovnjači“ — Giuseppe Musolino i njegovi „pajdaši“. Isto tako ni Madžari nemaju ovdje prošlosti svoje. Njihovi su „Rokovnjači“ — Roža Šandor i drugovi, pa nas ovo, što sam naveo o Talijanima i Madžarima, mora veoma uzradovati, jer se na prošlosti gradi budućnost!

Zahvalan sam Jurčiću, koji je ovjekovječio sebe, ocrtavajući šege svoga naroda, a jer su te šege jednake šegama moga hrvatskoga naroda, to je najbolji, dokaz, da smo mi jedan te isti narod.

Već radi sâmog Primorja i Rešćine morala bi „Matica Hrvatska“ izdati barem „Rokovnjače“ i „Desetoga brata“, kojega bi hrvatski

narod dočekaao otvorene duše, jer bi u njem našao nešto svoga.

Isto tako i u „Rokovnjačima“, koji su prožeti čistom narodnom poezijom.

Dnžan sam Jurčiću još jednu zahvalnost, i to za sva ona sladka čuvstva, kojima bi se znala napojiti moja mlada duša; za sve one divne časove, koje sam proživio, kada sam bio duhom u društvu njegovih junaka.

* * *

Smatram se sretnim i odlikovanim, što me je zapala ta čast, te sam mogao javno progovoriti u ovaku odličnom listu, kaošto je „Slovan“, a o prvoj obletnici tridesetgodišnjice njegove smrti. Ovo nije slavije smrti njegove, nego slavi se njegov život i djela, jer će Jurčić živjeti medju slovenskim narodom, dokgod toga naroda bu de

SAMBOM:

NA JURČIČEVEM GROBU.

Skrivnostno mi ciprese zašuštijo
nad mrklim grobom, ki molčeč Te krije:
Ti roža žlahтна naše poezije,
o Tvojih delih večnih govorijo — — —

Med zvezdami, ki nad Teboj žarijo,
srebrno bleđa luna žarke lije;
od stolpa sem poslednja ura bije,
polnoč znaneč vsem onim, ki tu spijo —

In glej! — Ves tih od temnosivih vrat
priplazi na grobišče se boječe,
da Te pozdravi še poslednjikrat
v ljubezni sredi te noči molčeče,
ta čudni Tvoj junak — deseti brat....
Korake čujem v daljno noč bežeče.....

VAMBERGER MIJO:

„TO JE JURČIČ MOJI DUŠI.“

Dolgo je že temu, kar sem čital njegove spise. Ali še zdaj mi je — če mislim na tiste trenutke — tako pri duši, kakor da se izprehajam po svojem dragem domačem kraju, po gozdih, travnikih, gričih in dolinah in da poslušam sladko narodno pripovedovanje, petje deklet in glas zvona iz stolpa line, bele cerkvice na prijaznem griču. Čitanje Jurčičevih spisov ni izprehod po veliko-

mestnih parkih, korzih, bulvarjih . . . , kjer je toliko čarobnega vnanjega bleska, paše za oči, puščave za srce. Če bi jaz z Nansenom ležal na ledini santi in ležeč čital Jurčiča, bi mi bilo pri duši, kakor da ležim v mehki travi pod domačo cvetočo jabljano, nad menoj pa po vejicah drobne ptičice in čebele obirajo brenčé dišeče cvetje. To je Jurčič moji duši.

„RESNOBNI, TRDI IN SAMOZAVESTNI RIMSKI SENATOR.“

Ko sem po končanem izpitu zrelosti tri leta nosil „suknjo belo“ in je 1. 1876. avgusta meseca naš polk iz Maribora marširal na velike vaje v Postojno, udril sem v Ljubljani — kakor Galec v rimsko kurijo — v uredništvo „Slovenskega Naroda“, da bi — kakor tisti Gaditanec Livijev — videl Jurčiča. Po predstavi sva si nekaj časa

stala nema nasproti, on v službi naroda s pesom v roki, jaz v službi cesarja z roko na držaju bajoneta. Govoril je malo. Ali v njegovih besedah in v njegovem obličju se mi je zdelo, da gledam resnobe, trdega in samozavestnega rimskega senatorja. Obraz njegov mi je ostal v duši.

¹ Štajerski naš zemljak, bivši profesor gimnazije v Karlovcu, sedaj dodeljen hrvatski vladi v Zagrebu, eden najboljših spoznavateljev hrvatske in slovenske stenografije, vsem svojim nekdanjim učencem „mio i drag kao majka.“

Ured.

M. PLETERŠNIK (Iz dnevnika):

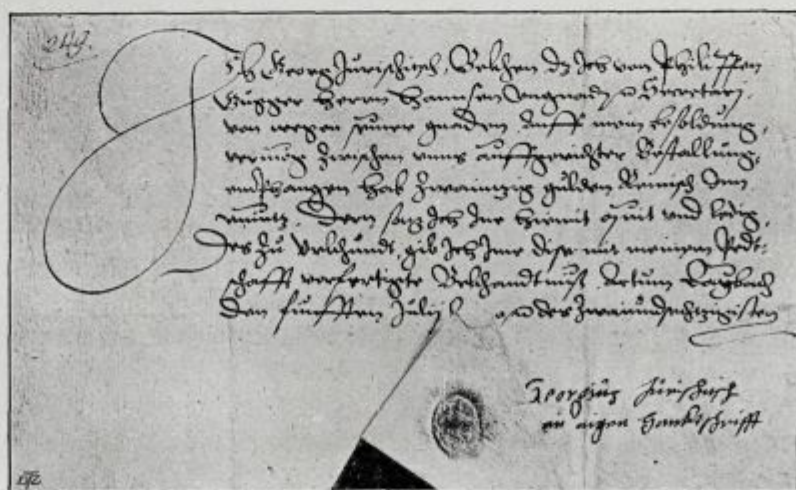
JURČIČ IN DAVORIN TRSTENJAK.

Dne 1. nov. 1878. 1. smo se odpeljali iz Ljubljane jaz, Jurčič, dr. Drč in dr. Munda v Ponikvo, na dom Trstenjakov slavit njegov 60. rojstni dan. Prišli so tudi drugi rodoljubi iz Štajerskega.

Pri obedu se je poleg drugih tudi Jurčič zahvaljeval za napitnico in sprožil misel, da bi Trstenjak spisal svoje spomine (memoare), in Trstenjak je tudi na pol obljubil to storiti. —

Dne 13. nov. istega leta je bila glavna skupščina Matice Slovenske. Namenjeno je bilo, Bleiweisa izvoliti za častnega člana. Ker so ne-

kateri bili že prej izrekli željo, naj se tudi Trstenjak izvoli častnim članom, se je pri nekaterih kazalo nekakšno nasprotovanje tej nameri. Ko je Jurčič sklenil, da na vsak način skupščini predloži to imenovanje, so se mnogi (posebno prof. Marn) bali škandala. Toda ko se je po imenovanju Bleiweisovem dvignil Kersnik in v kratkem govoru nasvetoval, naj se tudi Trstenjak izvoli častnim članom, je bil i ta predlog enoglasno sprejet. Jurčič je torej bolje poznal razmere nego tisti, ki so se bali kakega škandala.

POBOTNICA JURIIA JURIČIČA, „JURIIA KOBILE“, Z LASTNOROCNIM PODPISOM IN PEČATOM. (Original v Tübingenu).

Slikarja napisov in lakirarja,
dekoracijska, stavbena in po-
 hištvna pleskarja

Delavnica: Igriške ulice št. 8
 Telefon 154

BRATA EBERL

LJUBLJANA

Tovarna oljnatih barv, laka in
firneža z električno gonilno
 silo

Trgovina in pisarna: Mikloši-
čeve (Frančiškanske) ulice 6

Gričar & Mejač

Ljubljana

Prešernove (Slonove) ulice št. 9

priporočata svojo največjo
in najstarejšo trgovino z

**izgotovljenimi
oblekami**

za gospode in dečke, gospe
in deklice po najnižjih cenah

Predmeti, katerih ni v za-
logi, se izdelujejo po meri
točno in ceno na Dunaju.

Velika in moderna
zaloga oblek
za gospode, dečke, in otroke

A. KUNC

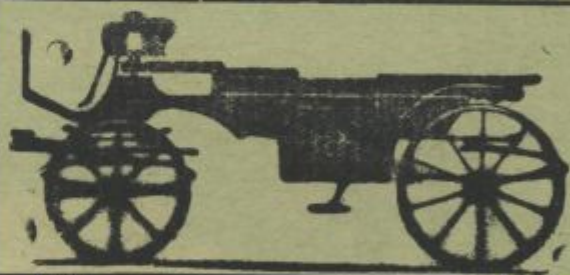
Ljubljana

Dvorni trg števil. 3

(na voglu Židovske ulice)

Strokovnjaška postrežba z
izbornimi izdelki, po nizkih
stalnih, na vsakem pred-
metu označenih cenah.

Naročila po meri točno in pri-
znano dobro.

Imam večjo zalogo

VOZOV

vseh vrst. Vozove izdelu-
jem po najnovejši dunaj-
ski in pariški modi; tudi
stare vozove jemljem v
račun po visoki ceni.

Franc Visjan

izdelovatelj vozov

Ljubljana, Kolodvorske ul. št. 25

TOVARNA

POHIŠTVÄ

POŠTNOHR. N.
KONTO ŠL. 827375
TELEFON ŠT. 58.

IVAN MATHIAN

C. IN KR. DVORNI ZALOŽNIK ARHITEKT ZA NOTRANJŠCINE V LJUBLJANI

Umetno mizarstvo, tapetarstvo, preprogarstvo, kiparstvo in strugarstvo.

Založnik N. V. c. in kr. avstro-ogrske vojne mornarice; c. kr. avstr. drž. železnic; c. kr. priv. južne železnice.

Podjetje za cele oprave stanovanj, hotelov, sanatori, pisarn, toplic itd. — Ceniki in risbe na razpolago.

Najbolj varno naložen denar!
Največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa do
: 31. decembra 1910 :
nad 564 milijonov kron.

Stanje hranilnih vlog
čez 40 milijonov kron

Rezerjni zaklad nad
1,200.000 kron.

Mest. hranilnica ljubljanska

v Ljubljani, v lastni hiši, v Prešernovi ulici številka 3,

sprejema vloge vsak dan in jih obrestuje po 4 1/4% brez odbitka. Nevzdignjene obresti pripisuje vsakega pol leta h kapitalu. Sprejema vložne knjižice drugih denarnih zavodov kot gotov denar. Denar in knjižice se lahko pošiljajo po pošti. Za varnost naloženega denarja jamči zraven rezervnega zaklada še mestna občina ljubljanska z vsem premoženjem in z vso davčno močjo. **Izguba vložnega denarja je nemogoča**, ker je po pravilih te hranilnice, potrjenih po c. kr. deželni vladi, **izključena vsaka špekulacija z vloženim denarjem**. Za varčevanje ima vložene lične domače hranilnike, v podpiranje slovenskih trgovcev in obrtnikov pa **Kreditno društvo**. Posoja na zemljišča po 5%, in proti poplačevanju dolga po najmanj 1/4%. Dolžnik pa more svoj dolg ~~poplačati~~ poplačati tudi poprej, ako hoče. Posoja se tudi na menice in vrednostne papirje. ~~poplačati~~